

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

رنالیسم در داستان های کوتاه بزرگ علوی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسن بساک

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد جواد عرفانی بیضایی

نگارنده:

زیبیده قربان زاده

خرداد ۱۳۸۹

دانشگاه پیام نور

مرکز بجنورد
گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

رنالیسم در داستانهای کوتاه بزرگ علوی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات فارسی

استاد محترم راهنما
آقای دکتر حسن بساک

استاد محترم مشاور
آقای دکتر محمدجواد عرفانی بیضائی

مؤلف

زبیده قربان زاده

ماه و سال انتشار

فروردین ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

روح بزرگ علوی و تمام ایرانیانی
که در هر جای دنیا هستند،
دلشان برای وطن می تپد.

چکیده

رئالیسم مکتبی است که در اواسط قرن نوزدهم در اروپا و آمریکا رواج یافت و تصویری از واقعیت‌های زندگی که شباهت زیادی با ادراک عادی ما از زندگی داشت، آفرید؛ تصویری که با زبانی ساده و بی‌پیرایه، بازتاب دهنده واقعیت‌های ملموس جامعه است. بعد از نهضت مشروطیت و آشنایی ایرانیان با فرهنگ و تمدن غربی، رئالیسم به ایران پا گذاشت و در رمان و داستان کوتاه تجلی خاص یافت.

بزرگ علوی که از دانشجویان اعزامی به اروپا بود پس از آشنایی با آثار نویسندگان بزرگ رئالیست در آثارش نگرش واقع‌گرایانه به زندگی و جامعه پیرامون خود ابراز داشت. وی در کنار صادق هدایت از نویسندگانی بود که بانی نوعی قصه رئالیستی شدند آن‌ها با ورود به صحنه اجتماع، افکار و عقاید تازه و منتقدانه‌ای را رواج دادند.

یافته‌ها حاکی از آن است که علوی در نوشته‌هایش، با توجه به موقعیت اجتماعی و سیاسی خاص کشورمان، آثار اجتماعی، انتقادی و سوسیالیستی پدید آورده است.

در بررسی آثار رئالیستی، عناصر رئالیستی از جمله مقوله‌های مهمی است که با جانشینی در داستان‌ها سهمی بسزا در رئالیستی کردن اثر دارد. علاوه بر تحلیل اجتماعی و مشکلات و نابسامانی‌های جامعه مهم‌ترین عناصر در این مبحث، فضا سازی مناسب، توصیفات، توجه به جزئیات و شخصیت پردازی است به نحوی که تاثیر عمده‌ی این عناصر در آثار رئالیستی مشهود است.

رساله حاضر به بررسی چهار مجموعه داستان کوتاه بزرگ علوی و بررسی میزان گرایش به رئالیسم در این داستانها، می‌پردازد. دریافت‌های نگارنده حاکی از یکسان نبودن نگرش رئالیستی در آنهاست. "چمدان" تحت تاثیر رمانتیسم، "ورق پاره‌های زندان" و "نامه‌ها" با گرایش قوی به رئالیسم و "میرزا" تا حدودی با نگرش رئالیستی پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: بزرگ علوی، رئالیسم، مجموعه داستان، چمدان، ورق پاره‌های زندان، گیله مرد، میرزا

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
	بخش اول: رئالیسم
۷	فصل اول: رئالیسم چیست؟.....
	الف- رئالیسم در مفهوم عام (۷)؛ ب- رئالیسم در مفهوم خاص (۷)
	فصل دوم: رئالیسم و انواع آن (بررسی انواع رئالیسم که در آثار علوی یافت می شود).....
۸	۱- رئالیسم انتقادی (۹) ۲- رئالیسم اجتماعی (۹) ۳- رئالیسم سوسیالیستی (۱۰)
۱۰	فصل سوم: اصول بنیادی در مکتب رئالیسم.....
	۱- تحلیل اجتماعی (۱۲) ۲- قهرمان و شخصیت رئالیستی (۱۲) ۳- توجه به تاریخ (۱۳) ۴- موضوع اثر رئالیستی (۱۳) ۵- صحنه سازی (۱۳) ۶- توجه به جزئیات (۱۳) ۷- سبک و زبان رئالیسم (۱۳) ۸- مکتب عینی (۱۴) ۹- عدم دخالت نویسنده (۱۴) ۱۰- گفتگو (۱۵)
۱۵	فصل چهارم: مقایسه میان مکتب رئالیسم با مکتب ناتورالیسم و رمانتیسم.....
	الف: رمانتیسم (۱۶) ب: ناتورالیسم (۱۷)
۱۸	فصل پنجم: پیشوایان مکتب رئالیسم.....
	۱- انوره دو بالزاک (۱۸) ۲- گوستاو فلوربر (۱۹) ۳- لئون تولستوی (۱۹) ۴- آنتوان پاولوویچ چخوف (۱۹) ۵- فنودور میخائیلوویچ (۱۹)
۲۰	فصل ششم: نگاهی به رئالیسم در ایران.....
	الف: پیدایش رئالیسم در ایران (ص ۲۰)؛ ب: نمایندگان و بزرگان رئالیسم در ایران (ص ۲۰)
۲۲	فصل هفتم: جریانهای ادبی بین سالهای ۱۳۰۰-۱۳۳۲.....
۲۶	بخش دوم: علوی و فعالیتهای او.....
۲۶	فصل اول: زندگینامه و فعالیتهای بزرگ علوی.....
۲۸	فصل دوم: آثار بزرگ علوی.....

۲۸	فصل سوم: تاثیرگذاری و تاثیرپذیری علوی
۳۲	بخش سوم: رئالیسم در داستانهای کوتاه بزرگ علوی
۳۷	فصل اول: مجموعه چمدان
۳۷	مقدمه ای بر مجموعه چمدان
۳۸	۱-۱. چمدان
	نقد و بررسی رئالیستی داستان چمدان
۴۳	۲-۱. عروس هزار داماد
	نقد و بررسی رئالیستی داستان عروس هزار داماد
۴۷	۳-۱. تاریخچه اتاق من
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۵۳	۴-۱. سرباز سربی
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۵۸	۵-۱. قربانی
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۶۳	۶-۱. شیک پوش
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۶۷	نتیجه گیری مقطعی فصل
۶۸	فصل دوم: مجموعه ورق پاره های زندان
۶۹	مقدمه ای بر " ورق پاره های زندان "
۷۰	۱-۲. ستاره دنباله دار
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۷۵	۲-۲. پادنگ
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۷۹	۳-۲. انتظار
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۸۴	۴-۲. عفو عمومی
	نقد و بررسی داستان
۹۰	۵-۲. رقص مرگ
	نقد و بررسی رئالیستی داستان

۹۹	نتیجه گیری مقطعی فصل
۱۰۰	فصل سوم: مجموعه گیله مرد
۱۰۱	مقدمه ای بر مجموعه گیله مرد
۱۰۲	۳-۱. نامه ها
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۰۸	۳-۲. گیله مرد
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۱۴	۳-۳. اجاره خانه
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۱۹	۳-۴. دز آشوب
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۲۳	۳-۵. یه ره نجکا
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۲۸	۳-۶. یک زن خوشبخت
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۳۳	۳-۷. رسوایی
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۳۷	۳-۸. خائن
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۴۳	۳-۹. پنج دقیقه پس از دوازده
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۵۳	نتیجه گیری مقطعی فصل
۱۴۷	فصل چهارم: مجموعه میرزا
۱۴۸	مقدمه ای بر مجموعه میرزا
۱۴۹	۴-۱. آب
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۵۲	۴-۲. میرزا
	نقد و بررسی رئالیستی داستان
۱۵۷	۴-۳. احسن القصص

۱۶۱	نقد و بررسی رئالیستی داستان ۴-۴.۴ در بدر.....
۱۶۸	نقد و بررسی رئالیستی داستان ۴-۵.۵ یکه و تنها.....
۱۷۳	نقد و بررسی رئالیستی داستان ۴-۶.۶ وبا.....
۱۷۷	نقد و بررسی رئالیستی داستان نتیجه گیری مقطعی فصل.....
۱۷۸	نتیجه گیری کلی پایان نامه.....
۱۸۶	کتابنامه.....

مقدمه

دو جریان متفاوت ادبی، نوشتن داستان کوتاه و رواج مکتب رئالیسم، یکی هم زمان با نهضت مشروطیت و دیگری پس از نهضت مشروطیت در ایران بنیاد نهاده شده است. بزرگ علوی در اعتلای این دو جریان ادبی سهم در خور توجهی داشته است.

علوی در کنار جمال‌زاده، هدایت و چوبک از پایه گذران مکتب رئالیسم و داستان نویسی کوتاه ایران است و با اینکه جزو سه شخصیت برتر داستان نویسی یعنی هدایت و جمال‌زاده است. شهرتی به اندازه این دو تن به دست نیاورده است.

تحولات سیاسی و اجتماعی جامعه ایرانی، در حوزه ادبیات منجر به آفرینش آثاری با مضامین اجتماعی و سیاسی گردید و نگاه نویسندگان را به مفاهیم فکری و مظاهر طبیعی و اجتماعی تغییر داد، نویسندگان بر آن شدند تا دقایق امور و جزئیات هر حادثه و حالت را تشریح و تصویر کنند. علوی از جمله نویسندگانی است که با نگرش واقع بینانه به زندگی توانسته است آثار خوب و قابل توجهی را به نگارش درآورد. مشهورترین اثرش رمان «چشم‌هایش» است که با نگرش رئالیستی نوشته شده است.

داستان‌های کوتاه او نیز که مورد بحث این رساله است واقعیات سیاسی اجتماعی عصر علوی را نموده است، این رساله بر آن است تا داستان‌های کوتاه بزرگ علوی (چمدان، ورق پاره‌های زندان، نامه‌ها و میرزا) را از لحاظ وجود جنبه‌های رئالیستی تحلیل و بررسی کند.

مروری بر فصول پایان نامه:

به طور کلی این تحقیق از سه بخش به قرار زیر تشکیل شده است:

بخش اول: مفهوم رئالیسم، انواع رئالیسم، اصول بنیادی رئالیسم، مقایسه بین رئالیسم با دو مکتب رمانتیسم و ناتورالیسم، نمایندگان و بزرگان رئالیسم، نگاهی به رئالیسم در ایران و جریان های ادبی بین سال های ۱۳۰۰-۱۳۳۲

بخش دوم: زندگی نامه و آثار علوی، تاثیرگذاری و تاثیرپذیری فعالیت های علوی

بخش سوم: بررسی عناصر رئالیستی و نقد مجموعه های چمدان، ورق پاره های زندان، میرزا و نامه ها.

نگارنده ابتدا بخشی راجع به مفاهیم رئالیسم و انواع آن اختصاص داده تا خواننده اشرافی کلی نسبت به آن داشته باشد و سپس وارد متن اصلی داستان شده است. در متن اصلی داستان، ابتدا خلاصه داستان، سپس نقدی اجمالی برای آشنایی با داستان و اهمیت آن و در ادامه بحث درباره رئالیستی بودن اثر و بررسی تک تک عناصر رئالیستی ذکر کرده است و در نهایت به طور گذرا به جنبه های غیررئالیستی داستان پرداخته است.

در بررسی عناصر غیررئالیستی تنها به دو مکتب رمانتیسم و ناتورالیسم اشاره شده است. در بررسی عناصر رئالیستی، بیشتر عناصری که در داستان بارز و آشکار است مورد توجه بوده است. از جمله زمان، مکان، توصیف، توجه به جزئیات، صحنه، فضا و شخصیت پردازی؛ در شخصیت پردازی ها نیز شخصیت هایی که حضور فعال تری در داستان داشته اند بررسی شده است. نکته قابل ذکر درباره عناصر رئالیستی این است که در غیر رئالیستی ترین نوشته ها نیز می توان عناصر رئالیستی را یافت که دلیلی برای رئالیستی بودن آن اثر نمی تواند باشد. در مورد سبک داستان ها چون اکثر نوشته های علوی از سبک ساده، صمیمی و نزدیک به محاوره و در کل یکدست پیروی کرده اند، لزومی برای تکرار در همه داستان ها دیده نشده است.

هدف پژوهش:

هدف از انجام این تحقیق در درجه اول دریافتن این مطلب است که آیا علوی را می توان نویسنده ای رئالیست دانست یا نه؟ و پس از آن: ۱- بررسی و تحلیل سبک و محتوای داستان های کوتاه بزرگ علوی به منظور تبیین ارزش ادبی رئالیستی آن ها ۲- نشان دادن میزان و نوع تاثیرپذیری آثار

رنال علوی از واقعیت زندگی و تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی دوران خود ۳- تبیین علل و عوامل توجه نویسنده به مکتب رئالیسم ۴- تحلیل درصد واقع‌گرایی در کتاب‌های چمدان، ورق پاره‌های زندان، نامه‌ها و میرزاست. همچنین تاثیرپذیری علوی از نویسندگان و تاثیرگذاری بر نویسندگان دیگر به طور گذرا اشاره شده است.

پیشینه تحقیق:

پژوهندگان زیادی در بررسی داستان‌های منتخب ایران، داستان‌های علوی را انتخاب و نقد کرده‌اند. منتقدان بزرگی از جمله عبدالعلی دستغیب نقدی محتوایی برکل آثار علوی در کتابی با عنوان «نقد آثار بزرگ علوی» نگاشته است. آقای محمد بهارلو در " برگزیده آثار بزرگ علوی " علاوه بر انتخاب بهترین داستان‌های علوی در مقدمه‌ای نسبتاً طولانی نقدی بر داستان‌های برگزیده‌اش، نوشته و نظرات خود را راجع به کل آثار علوی بیان کرده است. نقادان دیگری از جمله: جمال میرصادقی، محمدعلی سپانلو، زکریا مهرور، حسن کامشاد، علی‌اکبر کسمایی، شهریار زرشناس، محمد قاسم‌زاده و ... چند داستان از داستان‌های علوی را انتخاب و نقد کرده‌اند. در سال‌های اخیر آقای روح الله مهدی‌پور عمرانی در بررسی داستان‌های علوی با نام «ادبیات زندان» نقدی در خور توجه ارائه داده است.

روش تحقیق:

روش تحقیق رساله بر اساس منابع کتابخانه‌ای و فیش برداری از این منابع و در مواردی اطلاعات اینترنتی بوده است کل مطالب به صورت توصیفی بیان شده است. در بررسی رئالیستی آثار علوی هرچند اکثراً رئالیستی بودن آثارش را تایید کرده‌اند. اما بررسی مستقل و چشمگیری انجام نشده است جز کتاب «واقع‌گرایی در ادبیات داستانی معاصر» نوشته آقای فدوی شکری که رمان، «چشم‌هایش» را به همراه سه رمان از نویسندگان دیگر از جنبه رئالیستی بودن بررسی کرده است. در بررسی رئالیستی داستان‌های کوتاه بزرگ علوی به گونه‌ای که مدنظر پژوهنده بوده است، اثری یافت نشده است. هرچند در این رساله از نقد صاحب نظران و بزرگان نقد بهره گرفته شده است اما در نوع خود کار مستقلی به حساب می‌آید.

در بحث رئالیسم کتاب‌های زیادی نوشته شده است اما در نظری کوتاه تقلید و کپی‌برداری را در اکثریت غریب به اتفاق آن‌ها می‌توان ملاحظه کرد.

بررسی دقیق رئالیسم در نوشته‌ها به دلیل نداشتن مرزبندی مشخصی بین مکاتب دیگر از جمله رمانتیسم و ناتورالیسم و همچنین تناقض‌های آشکار در تقسیم‌بندی رئالیسم و برشمردن ویژگی‌های خاصی برای انواع آن، امکان‌پذیر نیست. این تناقض را در نقد نقادان بزرگ نیز می‌توان ملاحظه کرد. به طوری که در بررسی اثری واحد گاه به رئالیستی بودن آن و گاه به غیر رئالیستی بودن آن اشاره کرده‌اند.

نتایج تحقیق:

نتیجه بررسی در آثار علوی تلفیق رئالیسم با رمانتیسم و در مواردی اندک ناتورالیسم را نشان می‌دهد. وی در توجه به جزئیات عادات و آداب رفتارهای اجتماع توانسته است به خوبی آنها را باز نماید و واقعیات زندگی و تحولات سیاسی عصرش را در این آثار به نمایش بگذارد. وی تحت تاثیر ادبیات نوپای زمان خویش و همچنین آشناسدن با ادبیات جهان، رئالیسم را در نوشته‌هایش برگزید. اما رئالیسم در تمام داستانها یکسان نیست مجموعه نامه‌ها رئالیستی‌ترین مجموعه‌های او به شمار می‌رود.

محدودیتها:

بی تردید نوشته‌های پژوهنده بی‌عیب و نقص نخواهد بود و تا رسیدن به دنیای علم و پژوهش راه زیادی در پیش دارم. هر چند نهایت سعی و تلاشم رابه کار برده‌ام تا اشکالاتم را به حداقل برسانم و امید دارم نظر عنایت خوانندگان مشوق برداشتن گام‌های بعدی برایم باشد.

در نوشتن این پژوهش محدودیت‌هایی در پیش رو داشته‌ام از جمله نبودن منابع در حد نیاز خصوصاً از تاریخ ادبیات آلمان و آثار نویسندگان آلمانی-کشوری که علوی نیمی از عمر خود را در آنجا گذراند- تا اشراف دقیقی بر تاثیرپذیری علوی از این نویسندگان داشته باشم.

چند نکته برای آگاهی بیشتر خوانندگان قابل ذکر است:

۱- با وجود شهرت و معروفیت بزرگ علوی در بین نویسندگان، آثار او در بازار به سختی یافت می‌شود و دسترسی به نسخه‌های اصلی و اولیه کتاب امکان‌پذیر نیست. در چاپ‌های جدید کتاب‌ها

گاهی موارد حذفی قابل مشاهده است. این نکته را از روی نقدهای قدیمی از جمله نقد آقای دستغیب می توان مشاهده کرد.

۲- تغییراتی در تعداد داستان‌های هر مجموعه و نام مجموعه‌ها دیده می‌شود از جمله مجموعه "گیله مرد" که در سال‌های پیش با عنوان "نامه‌ها" به چاپ رسیده است. "یکه و تنها" و "وبا" در مواردی مجموعه مستقلی به حساب می‌آیند و در مواردی در ادامه مجموعه‌های دیگر چاپ شده‌اند و به ندرت داستانی واحد یافت می‌شود که در دو مجموعه تکرار شده است و داستانی در هیچ کدام از چاپ‌های جدید یافت نمی‌شود.

۳- در انتخاب عناصر رئالیستی براساس «مکتب‌های ادبی» رضا سیدحسینی و کتاب «عناصر داستان» جمال میرصادقی با مدنظر داشتن اصول بنیادی رئالیسم، انتخاب شده است.

۴- بررسی کتاب‌ها به ترتیب سال نشر انتخاب شده است.

لازم به ذکر است، در تدوین این رساله و انتخاب موضوع پس از مطالعه آثار گوناگون، جاذبه نوشته‌های علوی تاثیر بسزایی در این انتخاب داشته است. نباید گرایش پژوهنده به سمت نثر معاصر فارسی را نادیده انگاشت بر این باورم که هرچند آثار کلاسیک در نوع خود بسیار ارزشمند هستند. نثر معاصر و نوین نیز آثار پرباری هستند که ما را با دنیایی پیرامونمان آشنا می‌کنند و دغدغه‌های جامعه امروز را نشان داده و راه‌حلی ارائه می‌دهند نسل امروز نیازمند شناخت نوشته و نویسنده‌ی نسلا امروز است تا ادبیات کلاسیک؛ بی‌تردید اعتلای ادبیات امروز در گرو توجه خاص به ادبیات نوین است.

در پایان از زحمات بی‌دریغ جناب آقای دکتر حسن بساک، استاد محترم راهنما و جناب آقای دکتر محمدجواد عرفانی بیضایی، استاد محترم مشاور، بسیار سپاسگزارم که با صبر و حوصله بی‌پایان و با راهنمایی‌های ارزشمندشان هدایت‌گرم بودند. همچنین برخورد لازم می‌دانم از کلیه دوستان و عزیزانی که در نوشتن این رساله مرا یاری کردند تا کوله قدمی به سمت دنیای پژوهش بردارم و حمایت‌های بی‌دریغ خانواده‌ام و پدر و مادر دلسوزم که لطف بی‌شائبه‌شان در لحظات ناامیدی شامل حالم بوده تشکر ویژه داشته باشم.

رئاليسم

فصل اول

رئالیسم^۱ چیست؟

شناختن مفاهیم اصلی واژه‌ها و اصطلاحات ادبی در هر نوشته‌ای از مقدمات آن است. در اینجا بر آنیم تا ابتدا با مفهوم رئالیسم-عام و خاص-آشنا شویم.

رئالیسم در مفهوم عام: این واژه از ریشه لاتین «Real» به معنای واقعیت گرفته شده است. رئالیسم در معنای لغوی معادل واقع گرایی یا واقعیت گرایی است. مکتبی که از تقلید طبیعت گرفته شده و وارد ادبیات شده است. (زرشناس، ۱۳۸۷: ۴۵)

کادن در این باره می‌گوید: رئالیسم را در مفهوم عام آن می‌توان در تمامی آثاری که از سطح ظواهر عینی فراتر رفته و حقایقی از روابط گوناگون و پویای انسان‌ها با یکدیگر و با محیطشان را بیان می‌کنند، باز شناخت. (کادن، ۱۳۸۰، ۳۶۳)

اما رئالیسم در مفهوم خاص بر مکتبی در ادبیات اطلاق می‌شود که در اواسط قرن نوزدهم میلادی یعنی در فاصله سال‌های ۱۸۵۰ - ۱۸۸۰ در اروپا و آمریکا رواج یافت. (سیدحسینی، ۱۳۸۴: ۲۵۱) رئالیسم مکتبی عینی و بیرونی است که بر بیان واقعیت‌های جامعه تاکید بسیار دارد و برای نشان دادن تصویر درستی از جامعه با زبانی بی‌پیرایه و ساده سخن می‌گوید.

رئالیسم زندگی را همچنان که هست، با همه پیچیدگی‌اش و با کمترین تعصب و ورزی، مشاهده می‌کند. آدم‌ها را در شرایط عادی قرار می‌دهد. شخصیتها را در زندگی روزمره شان متغیر، نشان می‌دهد. (گران، ۱۳۷۵: ۴۴)

---

^۱ realism.

تصویری که نویسنده واقع‌گرا خلق می‌کند انگیزه‌های گوناگونی را که منشا حرکات و سکنات شخصیت‌هاست به خواننده نشان می‌دهد. و این امر با تصویری پذیرفتنی از جامعه‌ای که شخصیت‌ها در آن زندگی می‌کنند همراه است.

اساساً درک حقیقی و نهایی "واقعیت" ممکن نیست و منظرهای متفاوت نگاه و زوایای دید نحوه بروز و ظهور واقعیت را تغییر می‌دهد. بنابراین «هر نویسنده رئالیست از جهان بینی خاص خود بر خوردار است و نگرش او به رویدادها و درک او از زندگی و تاریخ، منعکس کننده تلقی او از مبارزه اجتماعی معاصر است.» (ساجکوف، ۱۳۶۲، ۲۴)

فصل دوم: رئالیسم و انواع آن

رئالیسم به عنوان یکی از بزرگترین انواع مکاتب ادبی در جهان در طول سالیانی که از پیدایش آن می‌گذرد، به شاخه‌های متعددی منشعب شده است که از آن جمله واقع‌گرایی اجتماعی، واقع‌گرایی انتقادی، واقع‌گرایی جادویی، واقع‌گرایی نو، واقع‌گرایی ابتدایی، واقع‌گرایی روان‌شناختی، واقع‌گرایی نمادین قابل ذکر است. (گران، ۱۳۷۵: ۵۰)

علاوه بر این انواع دیگر واقع‌گرایی که از آنها نام برده شده است، بر این جمله اند: واقع‌گرایی سیاسی، تاریخی، تخیلی، روان‌شناختی، مذهبی، مستند، سوسیالیستی، ذهنی، تجسمی، عینی، پویا، درون‌گرا، برون‌گرا، آرمان‌گرا، هجو آلود، بدبین، خوش‌بین، مبارز، شهودی، فانتزی، طنز آمیز و نامهای بسیاری که می‌توان آن‌ها را در کتاب "رئالیسم" اثر "دیمیان گران" مشاهده کرد.

از انواع رئالیسم که شهرت زیادی دارند می‌توان به رئالیسم ابتدایی، انتقادی، سوسیالیستی، اجتماعی، جادویی، و روان‌شناختی اشاره کرد. پژوهش حاصل که به بررسی رئالیسم در داستانهای کوتاه بزرگ علوی می‌پردازد قصد دارد به سه نوع رئالیسم که بنابر نظر تحلیل‌گران در آثار بزرگ علوی قابل مشاهده است یعنی رئالیسم اجتماعی، انتقادی، سوسیالیستی اشاره کوتاه داشته باشد. نباید از نظر دور داشت که در آثار علوی چند داستان روان‌شناختی نیز وجود دارد و می‌توان آنها را از نظر رئالیسم روان‌شناختی نیز بررسی کرد.

۱- رئالیسم اجتماعی

این نوع از رئالیسم به شرح داستان‌های انقلاب و مبارز مردم اختصاص دارد، بیان این مکتب بر تاکید کار بنا شده بود و طرفداران آن معتقد بودند که در جامعه سرمایه داری کار را مثل یک نوع بدبختی می‌نگرند؛ در حالیکه کار عنصری خلاق است و باعث شکوفایی انسان و جامعه می‌شود. (سیدحسینی، ۱۳۸۴: ۲۰۵)

علاوه بر مسئله کار رئالیسم اجتماعی از هنرمند می‌خواهد روحیه اجتماعی و همبستگی را چه در بین کارگان و چه در بین عامه مردم رواج دهد و به اهمیت مسائل اجتماعی و نقش آن در موفقیت توده‌ها و بهبود معیشت مردم و نوید آینده بهتری برای آنها باشد.

۲- رئالیسم انتقادی

«رئالیسم انتقادی» تعبیری است از واقعیت معاصر که اشباع از باوری اخلاقی است. مبلغان این رئالیسم زاهدانه برهنر ساده و احساسات ساده اصرار می‌ورزد که موجب اخوت ابنای بشر گردد. (گران، ۱۳۷۵، ۹۲)

رئالیسم انتقادی به تحلیل وضع یک گروه اجتماعی و قدرت‌ها و امکانات آن در آینده می‌پرداخت تاکید این نوع رئالیسم بر توصیف بی طرفانه واقعیت، تاکید روی عواملی که موجب فقر افراد می‌شود، و شرح رنجها و محنت‌های طبقات محروم، نقد سرمایه گذاری و نقد قدرت است لوکاچ برای نخستین بار این نوع رئالیسم را پیشنهاد و در رمانهایش تکوین داد.

در داستانهایی که به شیوه رئالیسم انتقادی نوشته شده است «قهرمانها از محیط خویش جلو ترند و برای رسیدن به وضع اجتماعی تازه‌ای تلاش می‌کنند. یعنی این قهرمانها با وضع موجود در نبردند و برای تغییر آن می‌کوشند.» (سیدحسینی، ۱۳۷۴: ۳۰۱)

۳- رئالیسم سوسیالیستی

واقع‌گرایی اشتراکی یا رئالیسم سوسیالیستی اساساً برای خواست‌ها و فرامین حزب کمونیسم بوجود آمد. این آثار در خدمت راهبردهای حزب ارائه می‌شد.

اصول رئالیسم سوسیالیستی و از جمله راهبردهای حزب کمونیست به قرار زیر است: سر سپردگی به ایدئولوژی کمونیستی، گذاشتن فعالیت خود در خدمت خلق و روح حزب، همبستگی استوار با مبارزات توده‌های زحمتکش، اومانیزم سوسیالیستی و انترناسیونالیسم، خوشبینی تاریخی،

طرد اومانيسم و درونگرایی و نیز بدوی گرایی ناتورالیسم. (سید حسینی، ۱۳۷۶: ۳۰۳) و «هدفش ترسیم نقادانه گذشته، پیشبرد کار، تحکیم دستاوردهای انقلاب در حال حاضر و ایجاد تصویر روشنی از اهداف شکوهمند آینده سوسیالیستی است. (گران، ۱۳۷۵: ۹۸)

تفاوت این سه نوع :

در نگاهی عمیق به این سه نوع مشترکات زیادی می توان مشاهده کرد از جمله مسائل اجتماعی و مبارزه بر علیه ظلم، اما در رئالیسم اجتماعی مسائل اجتماعی و خانوادگی، در رئالیسم انتقادی انتقاد اجتماعی و در رئالیسم سوسیالیستی، سیاست و انتقاد از سیاست های دولت در اولویت قرار دارد. همچنین تمایز بین رئالیسم سوسیالیستی و انتقادی این است که اگر ذهنیت رئالیست ها نامتعهد باشد، آنها را در زمره رئالیست های انتقادی به حساب می آورند و گرنه هنر از دریچه تعهدی خاص، به هنر جامعه گرایی "رئالیستی-سوسیالیستی"، چریکی، و مذهبی محدود می شود و انگیزه اصلی اش حفظ ایدئولوژی است. (تسلیمی، ۱۳۸۳: ۳۹)

فصل سوم

اصول بنیادی در مکتب رئالیسم

ظهور هر مکتب ادبی نو همراه است با اصول و قوانینی خاص که در آثار و نوشته های دیگر بروز نکرده یا کمتر مورد توجه بوده است. آن هنگام که نویسندگانی پا به عرصه ادبیات می گذارند که هنجارهای طبیعی و قوانین حاکم بر نگارش را بر هم می زنند و روال مرسوم در نگارش چه از لحاظ درونمایه و محتوی و چه از لحاظ سبک و قالب و برونمایه را تغییر می دهند. این تحولات وقتی مورد توجه قرار می گیرد که بتواند به نیاز و خواسته های جامعه پاسخ دهد. زیبایی، جذابیت قالب و اهداف عالی محتوایی در آثار ادبی از مواردی است که اگر مورد توجه اکثریت قرار گیرد به عنوان سبک غالب دوره معرفی می شود. اغلب در چنین مواقعی منتقدانی یافت می شوند که در بررسی این آثار نکات هنجار گریز را از بین آثار یافته و نکات مشترک آثار نوشته شده آن دوره را استخراج کرده و به

عنوان اصول و قوانین مربوط به سبک جدید معرفی می کنند و به عنوان اصول پذیرفته شده مکتب جدید نشان می دهند.

می توان هدف از تعیین اصول و قواعد خاص برای یک مکتب شناخت خط سیر آن مکتب، متمایز ساختن آن از دیگر مکاتب هنری و مقید ساختن نویسندگان به نوشتن آثاری در چارچوب قوانین تعیین شده و آگاه کردن خوانندگان به شناخت آن و دور کردن آن از هرگونه اشتباه دانست. تعیین چارچوب خاص و معین برای مباحث نظری کار دشواری است. تفکیک دو مکتب ادبی در همین راستاست. مسلماً اگر تمام آثار مکتوب را که در دسته بندی های مختلفی به مکتب خاصی منسوب اند بررسی کنیم نکات مشترک فراوانی می یابیم. این نکات مشترک خصوصاً در مسیر مکتب های بوجود آمده، با جریان های ادبی پس و پیش خود بسیار زیاد بوده تا جایی که در نقد اینگونه آثار به موارد متناقض در انتساب بر می خوریم. رئالیسم نیز از جمله این مکاتب است که با دو جریان ادبی رمانتیسیم و ناتورالیسم تلفیق داشته است. در بررسی این آثار نویسندگان نظرات متفاوتی را ابراز کرده اند.

تعیین اصول و ضوابطی که مورد تایید اکثریت نویسندگان قرار بگیرد در مواردی با عدم پذیرش عده ای دیگر و جایگزینی معیارهای دیگری مواجه شده است این امر در مورد مکتب رئالیسم که واقعیات عینی و بیرونی - به خصوص واقعیات اجتماعی عصر نویسنده - را منعکس می کند، بیشتر است. رئالیسم یعنی ارائه زندگی معاصر، چون تاریخ در حال تغییر و تحول است پس آثار رئالیستی نیز باید متحول شوند تا مطابق با واقعیت اجتماع عصر باشند، از طرف دیگر رئالیسم برداشت نویسنده از واقعیت است یعنی نوعی طرز دید و زاویه نگاه که امری نسبی است. و نسبت به انسان های مختلف فرق دارد. بنابراین تجلی واقعیت در آثار یک نویسنده با نویسنده دیگر فرق دارد.

در برشماری اصول بنیادی رئالیسم به عناصر زیادی اشاره شده است در بررسی کتابهایی که بحثی درباره رئالیسم دارند از جمله "رئالیسم" اثر دیمیان گرانت، "تاریخ رئالیسم" اثر ساچکوف، "تاریخ رئالیسم" اثر رافائل و، مکتب های ادبی اثر سید حسینی و نمونه های دیگر چشمگیرترین این اصول را می توان اینگونه بیان کرد: ۱- تحلیل اجتماعی، ۲- قهرمان و شخصیت رئالیستی ۳- توجه به